suunda ses arenemises esitavad need andmed siiski. — Kuna 1854. a. linnas oli mitut liiki poeglaste-algkoole arvult 5, oli ligemale 10 aastat hiljemini nende arv 1863. a. kohta käivate ametlikkude statistiliste andmete järele tõusnud 9 peale (nende hulgas ka erakoolid), kus oli õppimas 551 poeglast. Peale selle õppis samal aastal teistes koolides: ühes pühapäeva-koolis 55 poissi, viies tütarlastekoolis 174, kõrgemas linna-tütarlastekoolis 184, kahes kõrgemas tütarlaste-erakoolis 171, kreiskoolis 149, algõpetajate-seminaris 10, gümnaasiumis 252 last. Kokku oli neid õppeasutisi — kesk- ja algkoole ning nende vahemisi — 21, kus õpetust said kogu linna lastest 15-aastase vanuseni 33,87%, kuna Liivimaa linnades oli see protsent üldiselt 21,5, nii et Tartu oli koolilaste relatiivse arvuga üle keskmise, eriti ees olles ses suhtes Riiast, Pärnust ja Kuresaarest. — Eriti rohkesti tõi uut elu Tartu kooliolude arengusse läinud aastasaja viimane veerand ja käesoleva algus. Teisest küljest aga tuleb siin märkida samal ajal teatavat tagurpidiminekut, mille mõjustas riigivalitsuse venestamispolitika. Positiivselt tähtsamaks nähtuseks oli siin rea uute koolide asutamine, milledest aga mõned olid muutunud olude tõttu sunnitud oma tegevuse lõpetama.

1873. a. algas tegevust eesti vallakooliõpetajate-seminar, mis töötas Fr. Hollmanni juhatusel kuni 1887. aastani, mil ta venestamispolitika tagajärjel seisma jäi. Selle tegevuse kestusel omandasid seal ligi 200 kasvandikku ja peale selle hulk eksterne vallakooliõpetaja-õiguse. Paar aastat hiljemini (1889. a.) lõpeb venestamispolitika tagajärjel ka esimese — 1828. a. asutatud algõpetajate-seminari tegevus. 1876. a. asutati Tartusse veel üks seminar vene õppekeelega. Selle asutajaks oli riigivalitsus, kelle kavatsuste järele uus õppeasutis pidi tähtsat osa etendama eesti algkooli venestamisel. Kui aastate jooksul venestamispolitika ikka ägedamaks muutus, püüti selles seminaris, kus eesti rahvusest õpilased olid harilikult suures enamuses, kõigi abinõudega kasvatada venemeelsust ja halvakspanu eestluse vastu. Tagajärjed olid aga ikka ümberpöördud: kool andis oma tegevuse kestusel rohke arvu rahva- ja eestimeelseid haridustegelasi. Et suuremale osale kasvandikele õppimine ning ülespidamine seminaris oli tasuta, said tema kaudu hariduse just eesti vaesemaist kihtidest lapsed. Töötades kuni 1918. a. kevadeni andis seminar õpetajakutse umbes 600 noormehele. Järgmine kool, mille Vene valitsus Tartus asutas, oli 1877. a. käima pandud neljaklassiline „linnakool" kuue-aastase õppekursusega, mis töötas 1913. aastani; selle aja jooksul lõpetasid temas õppekursuse umbes 550 õpilast. 1913. a. muudeti neljaklassiline „linnakool" kaheksaklassiliseks kõrgemaks algkooliks, mis jätkas sellena oma tegevust 1918. aastani, andes kooli lõputunnistuse ligi 250-nele õpilasele.

Üle kolmveerand aastasaja töötanud kreiskool suleti 1881. a. Tema asemele asutati samal aastal reaalkool, milles oli esialgu viis ja 1889. a. peale kaheksa klassi. Kroonu poolt anti iga aasta reaalkooli ülalpidamis-kulude katteks senini kreiskoolile määratud summa, kuna kooli pea-sissetulekuks olid õpperahad õpilastelt, siia juurde arvatud ka iga-aastane toetus linnakoolikolleegiumilt ja hiljemini „Tartu Panga" puhaskasust. Õpilaste hulgas oli eriti rohkesti ühiskondlikkude keskkihtide, käsitööliste ja maalt möldrite, kõrtsmikkude ja maapidajate lapsi. — Riikliku tütarlaste-keskkoolina avati 1900. aastal Puškini nimeline gümnaasium, kus oli rohkesti ka eesti rahvusest tütarlapsi õppimas. Mõlemad viimatimainitud koolid lõpetasid oma tegevuse ilmasõja ajal. — Viimase vene kroonukoolina asutati Tartus 1914. a. õpetajate-instituut, mis siit 1917. a. Venemaale evakueeriti. Õpilasteks olid selles õppeasutises peaasjalikult lätlased, eestlasi ainult mõned üksikud.

Tartu, lk. 164